

หอธรรมศิลป์ล้านนา

Lanna Dhamma & Contemporary Art Learning Center

เจษฎา สุภาศรี

อาจารย์ คณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา

Jedsada Supasri

Lecturer, Faculty of Art and Architecture, Rajamangala University of Technology Lanna

คำสำคัญ : วิหารโถง ;
ล้านนา ; ช่องเปิด ;
ฝ้าย้อย ; การจัดแสง ; แสง
ธรรมชาติ ; แสงทางอ้อม

Keywords :

Viharn Thong ;
Lanna ; Void ; Fha Yoi ;
Lighting ; Natural ;
Indirect Light

บทคัดย่อ

ขณะที่โลกกำลังเป็นสากลด้วยระบบข่าวสาร การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทยมีการประยุกต์ให้เกิดกิจกรรมและช่องทางที่หลากหลายในการเข้าถึงหลักธรรมคำสอน จึงเลือกนำโครงการ “หอธรรมศิลป์ล้านนา” มาเป็นกรณีศึกษา เพื่อเป็นสถานที่ส่งเสริมกิจกรรมและช่องทางที่เกิดขึ้นดังกล่าวในเขตพื้นที่ภาคเหนือของไทยซึ่งเคยเป็นที่ตั้งของอาณาจักรล้านนาในอดีต ด้วยมีลักษณะของโครงการเป็นหอศิลป์ร่วมสมัยที่มีเนื้อหาเชิงธรรมะ ผู้ศึกษาวิจัยจึงได้ตระหนักถึงเรื่อง “การจัดแสง” ว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อลักษณะ เนื้อหา ตลอดจนการก่อรูปงานสถาปัตยกรรมของโครงการ

จากการสังเกตสภาวะ “แสงธรรมชาติ” ในอาคาร “วิหารโถงล้านนา” พบว่ามีสภาวะแสงที่นุ่มนวลและสงบนิ่ง ซึ่งเกิดขึ้นจาก “แบบการให้ความสว่างโดยวิธีใช้แสงสะท้อน” ลอดผ่านองค์ประกอบ “ช่องเปิด” ของอาคารที่มีรูปแบบแตกต่างกัน จึงได้ตั้งข้อสังเกตต่อไปถึง “คติ” ที่ส่งอิทธิพลแก่ “แนวคิดในการออกแบบ” วิหารโถง วิหารเอกลักษณ์แบบแรกของล้านนาให้มีลักษณะอาคารเป็นแบบ “เปิดโล่ง หรือ โถง” และมีรูปแบบช่องเปิดรับแสงที่แตกต่างกัน ด้วยเล็งเห็นว่าแบบสถาปัตยกรรมและช่องเปิดในส่วนซึ่ง “ก่อรูปจากการกำหนดขอบเขตด้วยแสงธรรมชาติ” อันนำมาซึ่งการทำให้เกิดสภาวะแสงดังกล่าวขึ้นนั้นเป็นเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมไทยล้านนาอย่างหนึ่ง

วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมไทยฉบับนี้จึงมีเป้าหมายเพื่อศึกษารูปแบบและสัดส่วน องค์ประกอบ “ช่องเปิด” และ “ฝ้าย้อย” ของตัวแบบสถาปัตยกรรม “วิหารโถงล้านนา” ต่อหน้าที่ในการกำหนดให้แสงธรรมชาติผ่านเข้ามา

วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุ
ลำปางหลวง ตำบลลำปางหลวง
อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง

ภายในอาคาร เนื่องด้วยมีรูปแบบที่แตกต่างกันในแต่ละ “ชั้นซดหลังคา” และ “การยกเก็จ” ผังอาคารตามแบบแผนอย่างน่าสนใจ ตลอดจนเพื่อศึกษา “คติจักรวาลพุทธศาสนาปางวังก์” ที่มีอิทธิพลต่อแนวคิดในการสรรค์สร้าง พุทธภูมิแบบล้านนาในส่วนซึ่งเกี่ยวข้องกับแสงธรรมชาติ เพื่อสื่อความหมายถึง “โพธิมณฑลแห่งการตรัสรู้” ด้วยเป็นแนวทาง ในการออกแบบหอธรรมศิลป์ ล้านนาให้เป็น “พื้นที่แห่งการเรียนรู้แจ้งทางปัญญา” ที่สอดคล้องกับโจทย์แห่งยุคสมัยในบริบทของสังคมไทยล้านนาปัจจุบันต่อไป

Abstract

Whereas the world has been internationally communicated by the information system, activities and approaches; in terms of Buddhist propagation among Thai society, have been variously applied in order to deeply appreciate in Dhammas. To promote these existing activities located in Northern of Thailand, the “Lanna Dhamma and Contemporary Art Learning Center” project was selectively ascertained as a case study. Formerly, Lanna Kingdom had been situated in the north where was characterized in the Contemporary Art Learning Center with Dhamma-oriented contents. In this study, the “lighting” is significantly considered as the main factor affecting to the project features and accents included to the formation of architecture.

Observed the “natural light” phenomenon inside “Viharn Thong Lanna” (vihara hall), calm and soft light was occurred from the “lighting by reflect light” and it was penetrated through the “void” components of it’s diversely architecture. Therefore, the “ideology” influenced to the Viharn Thong “design concept” was subsequently noticed. The initially unique Viharn Lanna was designed in “open air or hall” styles with varied patterns of void. In terms of “formation by natural light defining”, this architectural concept; which could generate that light phenomenon, has been considerably focused as a character of Lanna Thai Architecture identity.

This thesis aims to study the form, proportion and element of the “void” and “Fha Yoi” (architectural elements) ; architecturally composed in the “Viharn Thong Lanna”, which

have functionally determined the natural light shedding into the building. Owing to different forms of each “Viharn Sod’ (overlapped-structure roof) and “stacked base”, the building plan has been vital interesting. Besides, another purpose is to investigate the “Buddhist Cosmology in Theravada” which has closely influenced to the concept of Lanna Buddhist regime creation related to the natural light.

Eventually, this study intends to harmoniously communicate the meaning of “Mahabodhi of Enlightenment” passing through the design guideline, which would practically be the “enlightened space” modernly corresponding to Thai-Lanna society’s context in the future.

หอธรรมศิลป์ล้านนา : แบบสถาปัตยกรรมที่ก่อรูปจากการกำหนดขอบเขตด้วยแสงธรรมชาติ

ขณะที่โลกกำลังเป็นสากลด้วยระบบข่าวสาร การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทยมีการประยุกต์ให้เกิดกิจกรรมและช่องทางที่หลากหลายในการเข้าถึงหลักธรรมคำสอน เช่น สามารถที่จะเรียนกรรณฐานจากพระสงฆ์ผ่านทางระบบ Internet ดูรายการที่เกี่ยวกับพระศาสนาผ่านทางโทรทัศน์ ฟังพระเทศนาผ่านรายการวิทยุ เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมการใช้ที่ว่างที่เปลี่ยนแปลงไป

ด้วยเล็งเห็นถึงความสำคัญของแนวทางและพื้นที่แห่งการเผยแผ่พุทธศาสนาดังกล่าว จึงได้เลือกเอาโครงการ “หอธรรมศิลป์ล้านนา” มาเป็นกรณีศึกษา เพื่อเป็นสถานที่ส่งเสริมกิจกรรมและช่องทางที่เกิดขึ้นในเขตพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทยซึ่งเคยเป็นที่ตั้งของอาณาจักรล้านนาในอดีต ด้วยมีลักษณะโครงการเป็นหอศิลป์ร่วมสมัย (museum of contemporary art) ที่มีเนื้อหาของสิ่งซึ่งจะมอบประสบการณ์ให้แก่ผู้ใช้โครงการในเชิงธรรมะ ผู้ศึกษาวิจัยจึงได้ตระหนักถึงพื้นที่อันเกี่ยวข้องกับ “การจัดแสง” (Lighting) เฉพาะอย่างยิ่งกับ “แสงธรรมชาติ” ว่ามีความสำคัญต่อลักษณะและเนื้อหาของโครงการ ตลอดจนการก่อรูปของงานสถาปัตยกรรม โดยการศึกษาผ่านรูปแบบองค์ประกอบ “ช่องเปิด” ของตัวแบบสถาปัตยกรรมวิหารโถงล้านนา เพื่อนำองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษามาประยุกต์ใช้ในการออกแบบโครงการหอธรรมศิลป์ต่อไป

แนวความคิดทางสถาปัตยกรรมไทยล้านนา

จากประเด็นดังกล่าวข้างต้นจึงขอตัวอย่างบทบรรยายที่มีการกล่าวถึงฉากซึ่งเกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์แห่งแสงธรรมชาติภายในอาคารวิหารโถงล้านนาดังนี้

พระพุทธรูปภายในวิหารโถงน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง ซึ่งประดิษฐานอยู่ ณ ห้องท้ายวิหาร ด้านหลังมีผนังปูนประดับลายคำรูปต้นโพธิ์ มีลายแทรกรูปพระอาทิตย์ พระจันทร์ เทพเทวดา ปีกาษา รวมทั้งช่อพฤกษชาติพยับ เมื่อนำภาพดังกล่าวมาประกอบเข้ากับองค์พระประธานปางมารวิชัย¹ อยู่ด้านหน้าก็จะเกิดความสมบูรณ์ของภาพฉากเหตุการณ์ในพุทธประวัติตอนที่พระพุทธรองค์นั้นทรงตรัสรู้ได้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ซึ่งช่วงสภาวะการณ์นี้ตามคัมภีร์พุทธประวัติได้เล่าไว้ว่า เกิดขึ้น ณ เวลาใกล้รุ่งสาง ท่ามกลางความคลุมเครือจากแสงแห่งตะวัน เป็นช่วงยามที่ความสว่างยังขยับความมืดภายใต้แสงจันทร์ยามราตรีออกไปได้ไม่กระจ่างชัดนัก โดยพระอาทิตย์และพระจันทร์ที่ปรากฏขึ้นนั้นนอกจากอาจเป็นสัญลักษณ์แสดงถึงตำแหน่งความเป็นดังศูนย์กลางจักรวาลของพระองค์แล้ว จึงยังอาจเป็นภาพเหตุการณ์ที่บ่งบอกถึงห้วงเวลาในช่วงยามแห่งการตรัสรู้ และพุทธะผู้ตรัสรู้ที่ทรงประทับอยู่ท่ามกลางต้นพระศรีมหาโพธิ์ต้นไม้นี้แห่งการตรัสรู้นั้นด้วย²

ซึ่งจากฉากแห่งปรากฏการณ์แสงที่สร้างความหมายให้กับที่ว่างทางสถาปัตยกรรมให้เกิดมีบรรยากาศตามพุทธประวัติดังกล่าวนี้มีองค์ประกอบของเนื้อหาที่สำคัญ ได้แก่

1. มีเหตุการณ์ที่สำคัญเกิดขึ้นคือ “การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า”
2. มีสถานที่เกิดเหตุการณ์คือ “ใต้ต้นโพธิ์”
3. มีการระบุถึงช่วงเวลาคือ “ณ ใกล้รุ่งสาง”
4. มีองค์ประกอบของแหล่งกำเนิดแสงธรรมชาติคือ “พระอาทิตย์และพระจันทร์”

สภาวะของแสงธรรมชาติ
ในอาคารวิหารโถงน้ำแต้ม
จ.ลำปาง

จากการสังเกตสถานะแสงธรรมชาติภายในอาคารวิหารโถง พบว่ามีสถานะที่นุ่มนวลและสงบนิ่ง อันเกิดขึ้นจาก “แบบการให้ความสว่างโดยวิธีใช้แสงสะท้อน” (Indirect lighting) ซึ่งลอดผ่านองค์ประกอบ “ช่องเปิด” ที่มีรูปแบบ (ขนาด ตำแหน่ง เป็นต้น) ต่างกัน จึงได้ตั้งข้อสังเกตต่อไปถึง “คติ” ที่ส่งอิทธิพลแก่ “แนวคิดในการออกแบบ” วิหารโถง วิหารเอกลักษณ์แบบแรกของล้านนา³ ให้มีลักษณะเป็นอาคาร “แบบเปิดโล่ง (โถง)” และมีรูปแบบช่องเปิดที่แตกต่างกัน ด้วยเล็งเห็นว่าแบบสถาปัตยกรรมและช่องเปิดในส่วนซึ่ง “ก่อรูปจากการกำหนดขอบเขตด้วยแสงธรรมชาติ” ที่สร้างให้เกิดสถานะแสงดังกล่าวขึ้นเพื่อสื่อความหมายถึงโพธิมณฑลแห่งการตรัสรู้ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมไทยล้านนา (Lanna Style) อย่างหนึ่ง จึงมุ่งศึกษา “ตัวแบบสถาปัตยกรรมวิหารโถงล้านนา” ใน 2 ส่วน คือ

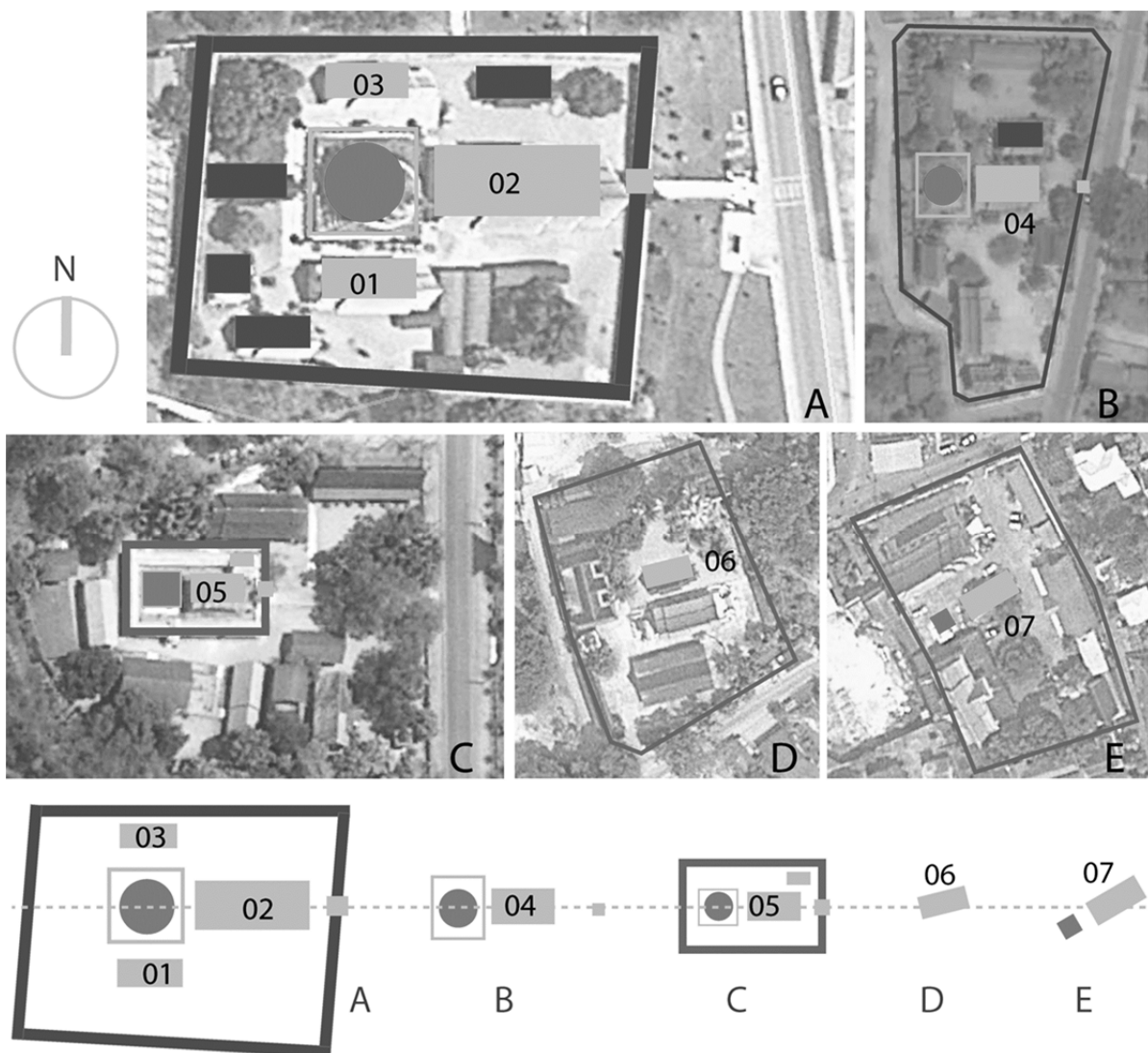
1. รูปแบบขององค์ประกอบ “ช่องเปิด” ต่อหน้าที่การเป็นช่องแสง ซึ่งมีขนาดและสัดส่วนสัมพันธ์กับองค์ประกอบ “ฝ้าย้อย” และ “ตัวอาคารวิหาร”
2. “คติ” พุทธศาสนาที่ส่งอิทธิพลต่อแนวคิดในการออกแบบ “วิหารโถงล้านนาและช่องเปิด” เฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของ “คติจักรวาลพุทธศาสนา ลिंगวาท์”

เพื่อนำความรู้ที่ได้จากการศึกษามาประยุกต์ใช้ในการออกแบบงานสถาปัตยกรรมของโครงการให้เป็นดัง “พื้นที่แห่งการรู้แจ้งทางปัญญา” (Enlightenment Space) ที่สอดคล้องกับจิตวิญญาณของยุคสมัยในบริบทของสังคมไทยล้านนาปัจจุบันต่อไป

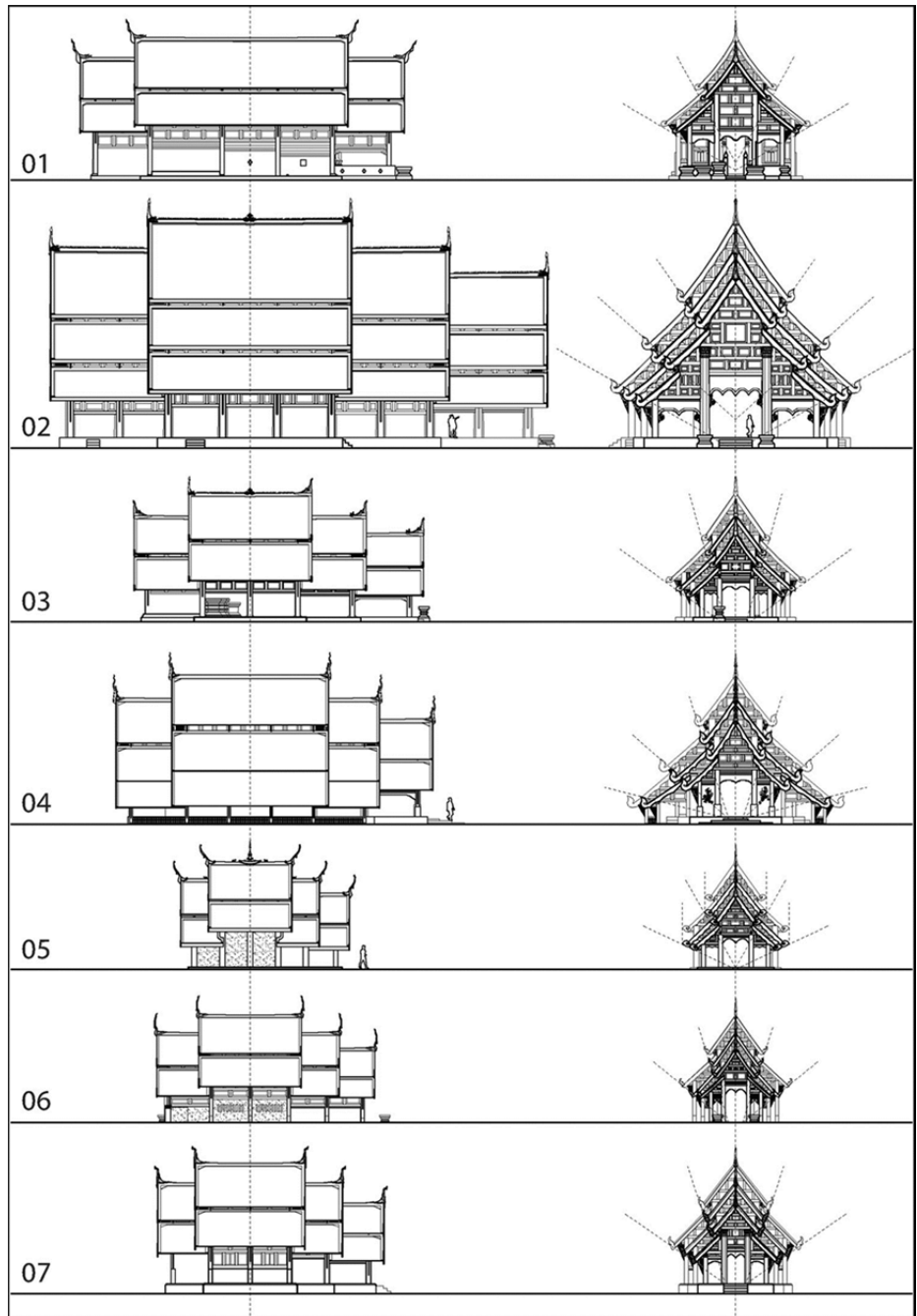
การศึกษาตัวแบบสถาปัตยกรรมวิหารโถงล้านนา

จากขอบเขตของการศึกษาและการเก็บข้อมูลตัวแบบสถาปัตยกรรมวิหารโถงล้านนา⁴ นั้น สามารถระบุตำแหน่งอาคารวิหารโถงบนแผนผังเขตพุทธาวาสของวัดต่างๆ ได้ดังนี้ คือ (A) วัดพระธาตุลำปางหลวง (B) วัดเวียงเงิน (C) วัดไหล่หิน (D) วัดปงยางคก และ (E) วัดคดึกเชียงม่วน ตามลำดับ ซึ่งวัดทั้งหมดนั้นอยู่ในจังหวัดลำปาง ทั้งนี้พบว่า “แผนผังเขตพุทธาวาสของวัดพระธาตุลำปางหลวงมีความสมบูรณ์ที่สุด”⁵

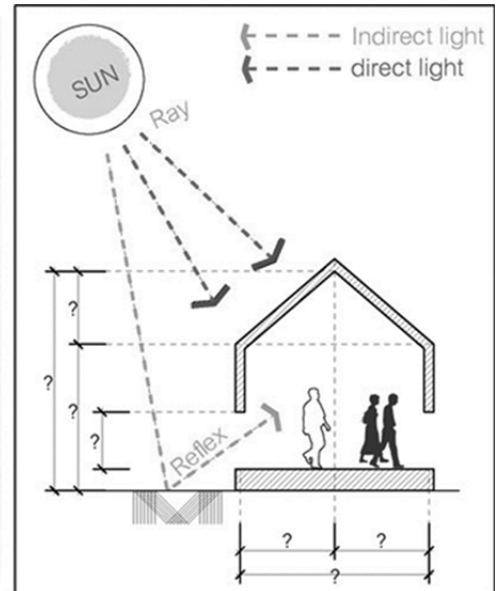
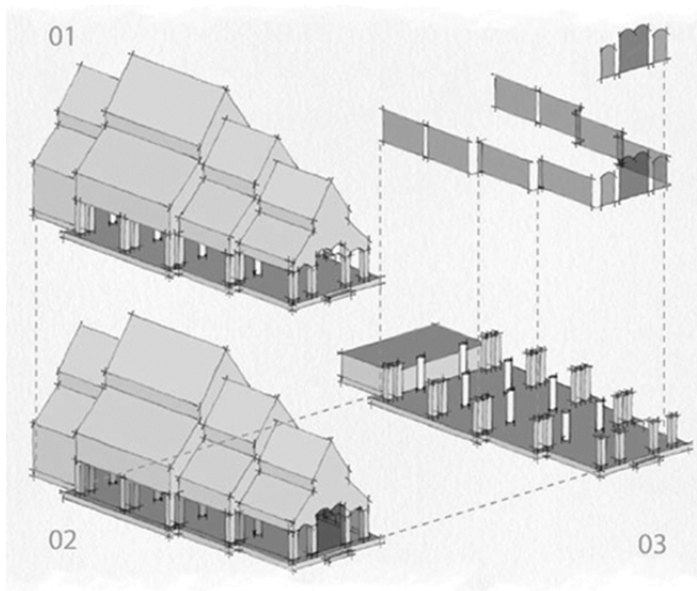
เนื่องด้วยช่องเปิดของอาคารวิหารโถงล้านนานั้นมีรูปแบบและสัดส่วนระยะมิติต่อองค์ประกอบฝ้าย้อยที่แตกต่างกันในแต่ละชั้นชดหลังคาและการยกเงื้อมตามแบบแผนผังอาคาร ผู้ศึกษาวิจัยจึงได้กำหนดแนวทางการสำรวจเก็บข้อมูล โดยการวัดระยะมิติ ผังพื้นอาคาร รูปด้านทิศตะวันออก (ด้านทางเข้า) และด้านทิศใต้ (ด้านที่แสงแดดส่องในช่วงวัน) รูปตัดขวางในแต่ละชั้นชดหลังคา ตลอดจนรูปตัดตามยาว ซึ่งมีมุมมองเพื่อสังเกตช่องเปิดและฝ้าย้อยที่เปิดรับแสงด้านทิศเหนือ

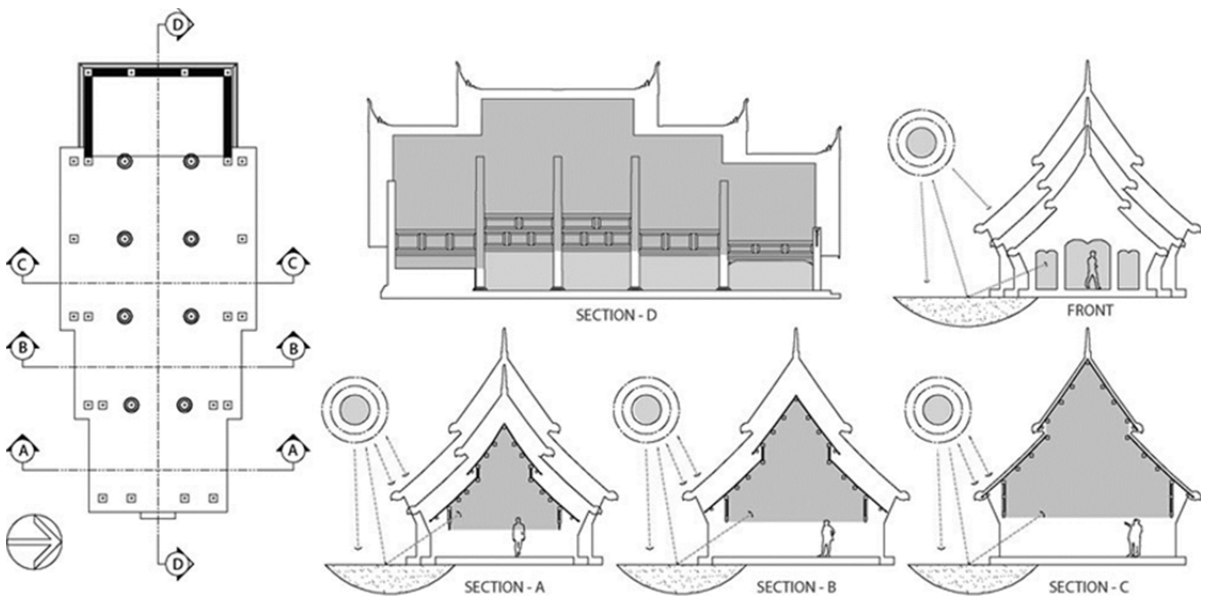
แสดงตำแหน่งอาคารวิหารโถงในแผนผัง
ของวัดที่ทำการศึกษและเก็บข้อมูล โดย
ตำแหน่งของวัดต่างๆ บนพื้นผิวโลก อยู่
ในช่วง 18 องศาเหนือ 99 องศา
ตะวันออก

การเปรียบเทียบขนาดของวิหารโถงแต่ละหลังที่ทำการเก็บข้อมูลตามลำดับ ดังนี้
 (01) วิหารพระพุทธ (02) วิหารหลวง (03) วิหารน้ำแต้ม (04) วิหารวัดเวียงเงิน
 (05) วิหารวัดไหล่หิน (06) วิหารจามเทวี และ (07) วิหารวัดคะตึกเชียงใหม่/
 (ซ้าย) รูปด้านข้างทิศใต้ (ขวา) รูปด้านหน้าทิศตะวันออก

ซ้าย : รูปแบบช่องเปิดของวิหารโถงแบบมาตรฐาน
 ขวา : รูปตัดขวางแสดงแนวคิดของผู้ศึกษาวิจัยที่มีต่อลักษณะช่องเปิดของอาคารวิหารโถงที่มีอิทธิพลต่อการก่อรูปและแบบการใช้แสงธรรมชาติทางอ้อม

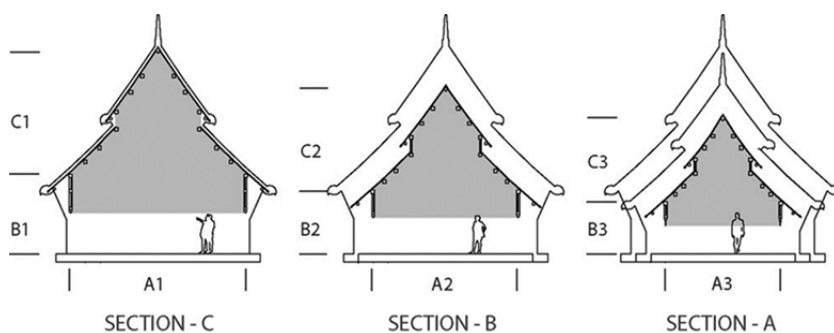
แนวทางการเก็บข้อมูลตัวแบบสถาปัตยกรรมวิหารโถง
 เพื่อการศึกษา

ทั้งนี้จากการเก็บข้อมูลตัวแบบอาคารวิหารโถงทั้งหมด⁶ พบว่า เนื่องจากอาคารแต่ละหลังมีขนาดที่แตกต่างกัน จึงทำการศึกษาโดยการเทียบระยะ “ค่าสัดส่วน” ซึ่งสามารถวิเคราะห์และสรุปผลจากการศึกษาได้ ดังนี้

1. สัดส่วนตัวอาคาร

1.1 ทุกมุขของอาคารคือ (C) (B) และ (A) นั้นมีสัดส่วนระยะ $A > C > B$ และ ระยะ $B+C$ (แนวตั้ง) > ระยะ A (แนวนอน) ในทุกมุขของวิหารโถงทุกหลังที่ทำการเก็บข้อมูล

1.2 ไม่มีค่าสัดส่วนระยะ $A : B : C$ ที่ตายตัวแน่นอนหรืออาจกล่าวได้ว่า “อาคารวิหารโถงแต่ละหลังที่ทำการศึกษานั้นแม้มีแบบการก่อรูปขึ้นทรงที่เหมือนกัน แต่มีสัดส่วนต่างกัน จึงส่งผลต่อลักษณะอาคารในแต่ละหลังที่มีสัดส่วนความงามเฉพาะตัว”

2. สัดส่วนองค์ประกอบช่องเปิด

2.1 ช่องเปิดอาคารด้านทิศตะวันออก (ด้านหน้า/ ทางเข้าหลักอาคาร) มีสัดส่วน ระยะตั้ง $A : B$ และ ระยะช่วงเสา $c : d$ ดังนี้

- มีระยะ $A > B$ เสมอ โดยมีสัดส่วนอยู่ในช่วงประมาณ 1.3-1.7 เท่า

- มีระยะ $c > d$ เสมอ โดยมีสัดส่วนอยู่ในช่วงประมาณ 1.3-2 เท่า

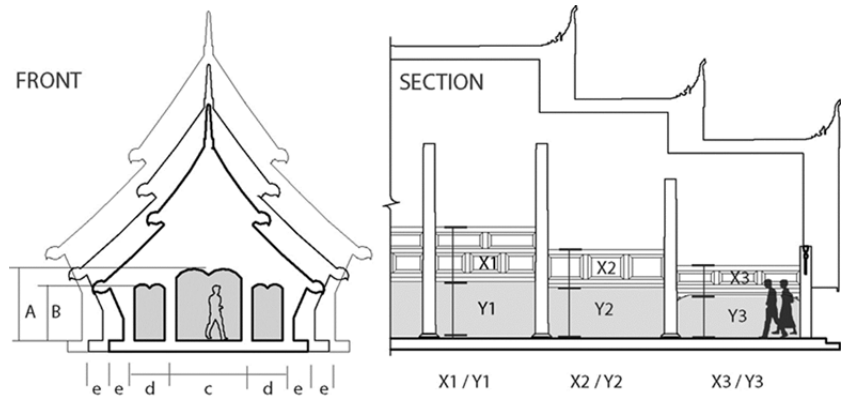
- มีระยะ e (ช่วงยกเก็จ) จะมีช่วงระยะตั้งแต่ 0.5-0.9 ม.

2.2 ฝ้าย้อยและช่องเปิดของอาคารด้านทิศเหนือ-ใต้ มีสัดส่วนระยะ X (ส่วน บังแสง) : Y (ส่วนเปิดรับแสง) ดังนี้

- มีระยะ $X1 < Y1$ อยู่ในช่วงประมาณ 0.85-0.95 เท่า

- มีระยะ $X2 < Y2$ อยู่ในช่วงประมาณ 0.70-0.75 เท่า

- มีระยะ $X3 < Y3$ อยู่ในช่วงประมาณ 0.56-0.65 เท่า

อาจกล่าวโดยสรุปคือ ด้านทิศตะวันออก “จะเน้นช่องเปิดในช่วงเสา กลางที่มีขนาดกว้างและสูงกว่าด้านข้าง แต่ไม่เกิน 2 เท่า และเน้นเปิดรับแสง ทางตรง” ส่วนด้านทิศเหนือ-ใต้ นั้น “ระดับพื้นฝ้าย่อยจะสูงกว่าระดับกึ่งกลาง ของเสาระเบียงขึ้นมาเพียงเล็กน้อยทั้ง 3 มุขชุดหลังคาอาคาร และเน้นเปิดรับ แสงทางอ้อมที่สะท้อนจากลานทรายโดยรอบบริเวณเข้ามาในอาคาร” ทั้งนี้จึง สัมพันธ์กับสัดส่วนตัวอาคารวิหารโรงที่มีการออกแบบให้มีลักษณะที่เตี้ยแคบ เป็นต้น

คติสัญลักษณ์

ตัวอย่างคติพุทธศาสนา⁷ ที่ส่งอิทธิพลต่อแนวคิดในการออกแบบ “อาคารวิหาร โรงล้านนาและช่องเปิด” มีดังนี้

1. คติจักรวาลพุทธศาสนาลังกาวงศ์

ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 17-18 บริเวณอาณาจักรสุโขทัยประเทศไทยปัจจุบัน เกิดนครรัฐขึ้นใหม่จำนวนหนึ่ง ขณะเดียวกันพุทธเถรวาทลังกาวงศ์จากเกาะ ลังกาก็เข้ามาแทนที่ความเชื่อเดิม ซึ่งมีผลกระทบทั้งในทางวัฒนธรรมและ อารยธรรมต่อชุมชนใหม่ ทั้งทางโลกทัศน์ ประเพณี ศิลปะ สถาปัตยกรรมและ เมือง ฯลฯ “โดยนำคติการสร้างพระธาตุเจดีย์เข้ามาด้วย” เพื่อเป็นสัญลักษณ์ ทางจิตวิญญาณใหม่ของชุมชน ด้วยมีการสร้างพระธาตุเจดีย์ขึ้นไว้เป็นศูนย์ กลางของเมืองและวัด ทั้งนี้ก็เนื่องมาจาก “คติจักรวาลและเขาพระสุเมรุของ พุทธศาสนาเถรวาท”

ในบริเวณลุ่มแม่น้ำปิงทางภาคเหนือนี้คติดังกล่าวส่งอิทธิพลต่อ “การวางผังรูปจักรวาลของวัดในล้านนา” ตลอดจน “สถาปัตยกรรมในวัดที่ ใช้แผนภาพแบบจักรวาล” เช่น เจดีย์ มณฑป ประตูดุจ โขงพระเจ้า เป็นต้น โดยมีสัญลักษณ์ทางแผนภาพร่วมกันอย่างเป็นสากล คือ การใช้แกนตั้งและ แกนราบเป็นตัวกำหนดศูนย์ของอาคาร ในลักษณะเป็นโครงสร้างจุลจักรวาล

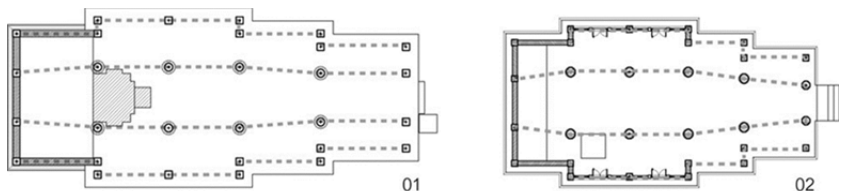
ของตัวเอง (Microsom) ที่สัมพันธ์กับแกนจักรวาลใหญ่ (Macosom) ในระดับต่างๆ⁸

2. วิหารบิ๊ป สำเภปราสาท สะเปาคำ

ข้อสังเกตต่อการดำรงชีวิตแบบขาวน้ำ รวมถึงสภาพภูมิประเทศ และแนวความคิดเกี่ยวกับระบบจักรวาล ซึ่งมีผลต่องานสถาปัตยกรรม รวมไปถึงสัญลักษณ์แห่งน้ำในวัฒนธรรมไทย เช่น พญานาค ที่นำมาเป็นองค์ประกอบในบ้านเรือนและศาสนสถาน ไม่ว่าจะเป็น ปานลม ช่อฟ้า บันไดนาค เป็นต้น ตลอดจนความสันทัดของคนไทยในการสร้างเรือ ซึ่งทำให้สามารถสร้างวิหารที่มีโครงสร้างไม้สลักซับซ้อนได้อย่างพิถีพิถัน เช่น “วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง”⁹ เป็นต้น ยังมีแนวคิดวิเคราะห์เชิงสัญลักษณ์ว่า “วิหารหักจ็อก” หรือ “วิหารบิ๊ป” อันเป็นการสร้างรูปสัญลักษณ์ในรูปทรงสำเภา ทรงปราสาท วิมาน ตามคติวิมานที่ประทับของพระพุทธเจ้า โดยมีรูปเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าลดส่วนหัวท้ายของผนังซึ่งเรียกว่า หักจ็อก หรือ หักมุม¹⁰

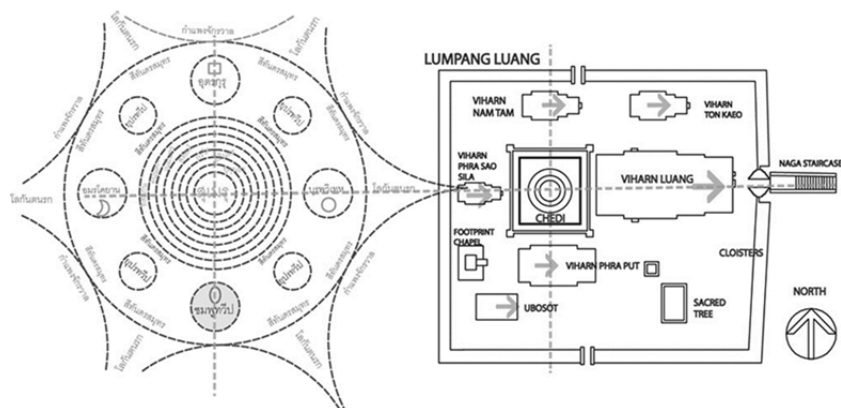
ลักษณะเด่นของวิหารล้านนาที่สร้างก่อน พ.ศ. 2400 มีการออกแบบโครงสร้างเพื่อสร้างความรู้สึกลอยลางสาวยตา เช่น มุมมองจากภายในห้องท้ายวิหารสู่ช่องประตูทางเข้าจะพบว่า ตัววิหารมีการบิ๊ปตัวลงในทุกช่วงห้อง ลักษณะเช่นนี้จึงเป็นเหตุให้เรียกวิหารแบบนี้ว่า “วิหารบิ๊ป” อันสมมุติได้ตั้ง “สำเภาปราสาท”¹¹ อันเสมือนพระธรรมคำสอนและเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้า ผู้นำพาสัตว์ออกจากภพชาติไปยังพระนิพพานเป็นที่สุด แต่การบิ๊ปตัวเข้านั้นก็ได้สร้างความรู้สึกอึดอัด เพราะมีการใช้มุมมองทางสายตาที่เปิดโล่งได้ฝ้าย่อยออกไปได้

ลักษณะการยกเก็จผนัง การวางแนวเสาหลวงและเสากระเปียงที่บิ๊ปตัวเข้าหากันในช่วงหัว-ท้ายวิหาร และทำให้เกิดการซ้อนชุด และดับหลังคาอันเป็นเหตุที่มาของวิหารบิ๊ปหักจ็อก สัญลักษณ์ในรูปทรงสำเภาจากตัวอย่างอาคาร
(01) วิหารน้ำแต้ม
(02) วิหารวัดตะตักเชียงใหม่

สอดคล้องกับคำให้พร (กำปันทอน) ของพระเถรบัวใหม่ ภาษาคำเมืองที่มีการกล่าวถึง “สะเปาคำลำประเสริฐนำเมื่อเกิดเมืองสวรรค์”¹² ตลอดจนคำหยาดน้ำ (กรวดน้ำ) แบบล้านนาในบางบทที่กล่าวว่า “ขอหื้อเป็นสะเปาเงิน สะเปาคำ น้อมนำดวงจิตวิญญาณของตนตัว...ไปสู่ปรโลกบายหน้าตกไปถึงยามเจ้าขอหื้อเป็นข้าวงาย ตกไปถึงยามขวยขอหื้อเป็น เสื่อเป็นผ้า ตกไปลุนปูนหล้าขอหื้อเป็นข้าวตักน้ำตักสับประกำน” เป็นต้น ซึ่งความหมายของ “สะเปา” ในที่นี้คือ “สำเภา หรือ เรือสำเภา” และความหมายของ “คำ” คือ “ทอง” นั่นเอง ฉะนั้นแล้ว “สะเปาคำลำประเสริฐ นำเมื่อเกิดเมืองสวรรค์” ในที่นี้ก็คือ “เรือสำเภาทองคำ (มีคุณค่ามาก) หรือพระธรรมคำสอน

แผนภาพแสดงการ
เทียบเคียงระหว่างแผนผัง
จักรวาลไตรภูมิกับแผนผัง
เขตพุทธาวาส วัดพระธาตุ
ลำปางหลวง และทิศทางการ
หันหน้าอาคารวิหารโรงไป
ทางทิศายภาพด้าน
ตะวันออก

ทั้งนี้ตัววิหารโถงล้านนานั้นแม้เปรียบดั่งสัญลักษณ์ของ “ยานพาหนะ” (คล่องกับญาณ = ปัญญา) ที่มาจากชมพูทวีปมุ่งเข้าสู่เขาพระสุเมรุ ซึ่งควรเน้นทิศอุดมคติตามแบบแผนผัง จักรวาลไตรภูมิ ที่ต้องเปิดรับทางเข้าจากทางชมพูทวีปซึ่งอยู่ทางทิศใต้ “แต่ในทางกายภาพนั้นกลับเน้นทิศที่อิงปรากฏการณ์จากแสงธรรมชาติ”¹³ เพื่อก่อรูปงานสถาปัตยกรรมซึ่งแสดงออกโดยเน้นทิศการหันด้านหน้าตัวอาคารและการเปิดทางเข้าประตูจากทางทิศตะวันออก

3. โพธิมณฑล

ในพุทธประวัติ ขณะที่เจ้าชายสิทธัตถะมีพระชนมได้ 35 พรรษา วันที่พระองค์ทรงตรัสรู้ที่นางสุชาดาได้ถวายข้าวมธุปายาส ณ ใต้ต้นไทร และเมื่อเสวยเสร็จทรงนำภาตทองที่นางสุชาดาใส่ข้าวมาถวายให้นั่งลงไปลอยในแม่น้ำเนรัญชรา แล้วทรงอธิษฐานเสี่ยงทายถึงการบรรลุเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จากนั้นในเวลาเย็นนายโสถยิยะได้ถวายหญ้าคา 8 กำมือ “ปูลาดเป็นอาสนะ ณ โคนใต้ต้นโพธิ์” ริมฝั่งแม่น้ำนั้นเอง ทรงตั้งพระทัยแน่วแน่ว่าจะบรรลุโพธิญาณ จากนั้นจึงทรง “ประทับหันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก” แล้วทรงบรรลुरुูปฌานทั้ง 4 ชั้น ด้วยใช้สติปัญญาพิจารณาจนเกิดความรู้แจ้ง โดยสัมพันธ์กับช่วงยามแห่งปรากฏการณ์แสงต่างๆ ดังนี้คือ เวลาปฐมยาม ส่วนที่หนึ่งของกลางคืน ทรงบรรลुरुูปเพนิวาसानุสสติญาณ คือความรู้อันเป็นเหตุให้ระลึกชาติได้ เวลามีขมิณยาม ส่วนท่ามกลางราตรี ทรงบรรลุจุตูปตตญาณคือ รู้เรื่องเกิด เป็น อยู่ ตายของสัตว์ทั้งหลายว่าเป็นไปตามกรรมที่ตนกระทำเอาไว้ เวลาปัจฉิมยาม ส่วนสุดท้ายของราตรี ทรงบรรลุอาสวกขยญาณ คือความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะหรือกิเลส หมายถึง ตรัสรู้อรุณสัง 4 และช่วงเวลา “ตัมพารุณสมัย” ยามเช้าพระอาทิตย์ทอแสง ทรงตรัสรู้พระสัพพัญญุตญาณ เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและทรงปฐมเทศนาธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ทั้งนี้ได้แสดงถึงพุทธประวัติอันเกี่ยวข้องกับสถานะแสงตามธรรมชาติในมิติของการบอกช่วงเวลาสำคัญ

ซ้าย : ฉากหลังรูปปั้นพระศรีมหาโพธิ์ในวิหารโถงของวัดโหลหิน

กลาง : ฉากหลังรูปปั้นพระศรีมหาโพธิ์ในวิหารโถงของวิหารจามเทวี วัดปงยางคก

ขวา : ฉากหลังรูปปั้นพระศรีมหาโพธิ์ในวิหารโถงของวิหารวัดเคตึกเชียงม่วน ทั้งนี้จะสังเกตมีรูปเทพ เทวดา มาเนรมิตเรือนแก้ว ให้เป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าด้วย

4. สัตตมหาสถาน และเรือนแก้ว

ภายหลังการตรัสรู้ เป็นช่วงที่พระองค์ทรงเสวยวิมุตติสุข (สมาธิอันบรมสุข) จากการหลุดพ้นวิภวสังสารเป็นเวลา 7 สัปดาห์ โดยทรงทำสมาธิในอิริยาบถต่างๆ กระจายอยู่ในทิศสำคัญ รอบบริเวณต้นพระศรีมหาโพธิ์ 7 แห่ง เรียกว่า “สัตตมหาสถาน” หรือ สถานที่อันยิ่งใหญ่เจ็ดแห่ง¹⁴ เช่น ในสัปดาห์ที่ 1 ณ โพธิบัลลังก์ (บัลลังก์แห่งต้นโพธิ์) ด้วยการประทับนั่ง และในสัปดาห์ที่ 4 ณ รัตนฆรเจดีย์ (สถานที่ควรเคารพบูชาแห่ง “เรือนแก้ว”) ทางด้านทิศตะวันตก หรือตะวันตกเฉียงเหนือของต้นพระศรีมหาโพธิ์ โดยการประทับนั่งเป็นต้น ทั้งนี้ “มหาสถานทั้ง 7 อัน รวมทั้งมหาโพธิ์นั้นเชื่อว่าตั้งอยู่ที่สายคือชมพูทวีป”¹⁵ ตามคติจักรวาลและเขาพระสุเมรุ

ฉากหลังพระประธานเป็นลายคำรูปต้นพระศรีมหาโพธิ์ มีลายแทรกเป็นรูปพระอาทิตย์ (ซ้าย-ภายในมีรูปนกยูง) พระจันทร์ (ขวา-ภายในมีรูปกระต่าย) เทพเทวดา ตลอดจนนักบวชช่อพฤกษชาติพิย

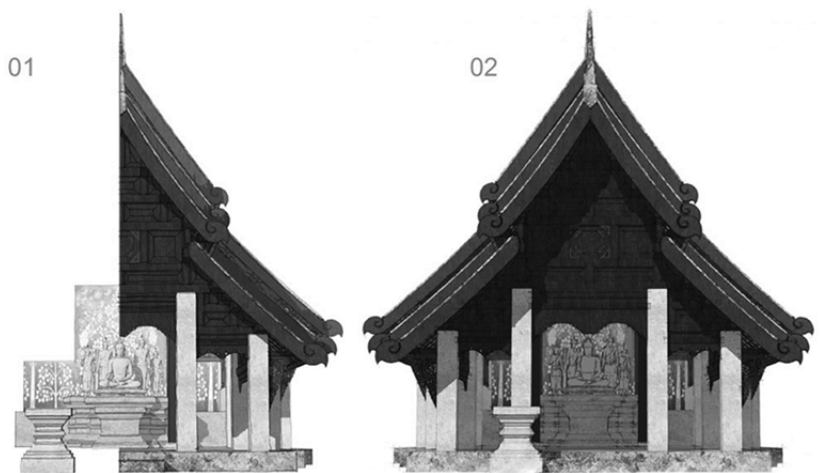
ในส่วนของ “เรือนแก้ว”¹⁶ คือ เรือน (ปราสาท) ที่ทำด้วยแก้วอันมีค่า ถูกกล่าวถึงในพุทธประวัติช่วงสัปดาห์ที่ 4 ของการเสวยวิมุตติสุข คือตั้งแต่ข้างขึ้น 7 ค่ำ เดือน 7¹⁷ โดยทรงเสด็จจากการเดินจงกรม ณ รัตนวงกลมเจดีย์ ไปยังทิศพายัพของต้นพระศรีมหาโพธิ์ แล้วจึงประทับทำสมาธิเป็นเวลา 7 วัน ณ โพธิมณฑลแห่งนี้เทวดาได้เนรมิต “เรือนแก้ว” (รัตนฆระ หรือรัตนคฤหะ) ขึ้นให้เป็นที่ประทับของพระองค์ และเนื่องจากเหตุที่ช่องเปิดประตู-หน้าต่าง ตลอดจนจณัฐมจรณะ ซึ่งแต่เดิมนั้นล้วนเป็นสัญลักษณ์ของ “เรือนแก้ว” ที่แทนความหมาย “โพธิมณฑลแห่งการตรัสรู้” ด้วยการจำลองหรือถอดรูปลักษณะของอาคารซึ่งประดิษฐานพระพุทธองค์อยู่ภายในลงมาทั้งสิ้น¹⁸

ทั้งนี้ผู้ศึกษาวิจัยจึงได้ยกตัวอย่างแสดงตัวแบบอาคารวิหารโถงน้ำแต้มวิหารทิศด้านเหนือขององค์พระธาตุเจดีย์ วัดพระธาตุลำปางหลวง ประกอบการอธิบายเพื่อสร้างจินตนาการประกอบความเข้าใจระหว่าง โพธิมณฑล-โพธิบัลลังก์-เรือนแก้ว-จณัฐมจรณะ (ประตู-หน้าต่าง) -ช่องเปิดที่สัมพันธ์กันดังภาพ

รูปตัดขวางแสดง
พระประธานปางมารวิชัย
ประดิษฐานบนโพธิ์บัลลังก์
ซึ่งถูกครอบครองห่อหุ้มที่ว่าง
ด้วยแบบอาคาร วิหารโถง
อันมีรูปทรงของที่ว่าง
ตลอดจนลักษณะของ
ช่องเปิดดังภาพแสดง

(01) รูปตัดแสดงเนื้อหา
ของสิ่งที่ตั้งอยู่ภายใน และ
ตัวอาคาร
(02) รูปด้านหน้าทิศ
ตะวันออกแสดงแบบ
ช่องเปิด ลักษณะรูปร่าง และ
รูปทรงอาคารวิหารน้ำแต้ม
ที่สัมพันธ์กับพระประธาน
ภายในอาคาร

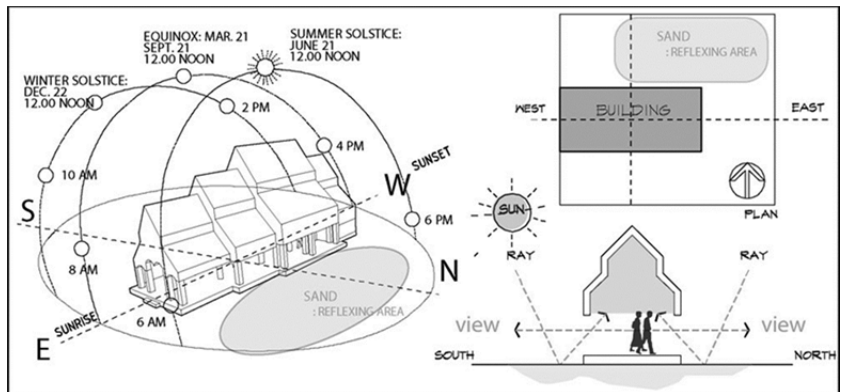

จากภาพแสดงแบบอาคารวิหารโถง ซึ่งในบริบทนี้อาจเปรียบได้ตั้ง
“เรือนแก้ว ณ โพธิมณฑลแห่งการตรัสรู้” ที่เทพเทวดาเนรมิตให้เป็นที่พักพิง
ในช่วงสัปดาห์ที่ 4 ของการเสวยวิมุตตินั้นเอง ทั้งนี้หากพิจารณาร่วมกับ
องค์ประกอบพระอาทิตย์และพระจันทร์ที่อยู่เหนือต้นโพธิ์ ณ ภาพลายคำฉาก

หลังของพระประธานในวิหารนั้น ก็ยังเป็นการเน้นย้ำว่าต้นโพธิ์ดังกล่าวเป็นต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่อยู่ใจกลาง (สะดือ) ของชมพูทวีปตามคติความเชื่อแบบจักรวาลทัศน์ล้านนา

ตัวอย่างคติความเชื่อต่างๆ ที่มีมิติซ้อนทับกันข้างต้น มีอิทธิพลต่อการกำหนดโครงสร้างที่วางในระดับผังวัดและระดับตัวอาคาร ตลอดจนแนวคิดในการออกแบบวิหารล้านนาให้มีลักษณะอาคารแบบโถงโล่ง ทั้งนี้พบว่าวิหารโถงที่ทำการศึกษานั้นให้ความสำคัญกับช่องเปิดด้านทิศตะวันออกและทิศเหนือ ซึ่งสอดคล้องกับคุณสมบัติของแสงธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับการจัดแสดงงานศิลปกรรมภายในอาคาร เช่น “แสงจากทิศเหนือ” จะมีสีน้ำเงินมาก ซึ่งเหมาะสำหรับจัดแสดงภาพเขียนและ “แสงจากทิศใต้” ซึ่งมีสีแดงและสีเหลืองมากนั้น เหมาะสำหรับการจัดแสดงประติมากรรม เป็นต้น¹⁹

เมื่อพิจารณาควบคู่กับการศึกษาตัวแบบอาคารวิหารโถงพบว่าให้ความสำคัญกับ “ช่องเปิด” เพื่อรับแสงจากทิศตะวันออก (แสงทางตรง-ช่วงเวลาสั้น) และจากทิศเหนือ (แสงทางอ้อม-ทิศจากล่างขึ้นบน-ตลอดช่วงวัน-เป็นแสงสีฟ้าที่เหมาะสมกับงานจิตรกรรม) และจากทิศใต้

การออกแบบสถาปัตยกรรม : Architectural Concept design

โดยการกำหนดแนวคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรม (Organizing Space) ให้เป็น “พื้นที่แห่งการรู้แจ้งทางปัญญา” (Enlighten space) ซึ่งโดยนัยยะความหมายของคำว่า “แจ้ง” นั้นหมายถึง [ว.] กระจาง, สว่าง, ชัด และ [ก.] เข้าใจ, รู้, แสดงให้รู้, บอกให้รู้ เป็นต้น ผู้ศึกษาวิจัยจึงได้นำมาเป็นแนวทางในการกำหนด

1. แนวคิดในการออก “แบบผังโครงการ” (โครงสร้างที่วางในระดับกลุ่มอาคาร)
2. แนวความคิดในการออก “แบบตัวอาคาร” (โครงสร้างที่วางในระดับตัวอาคาร)

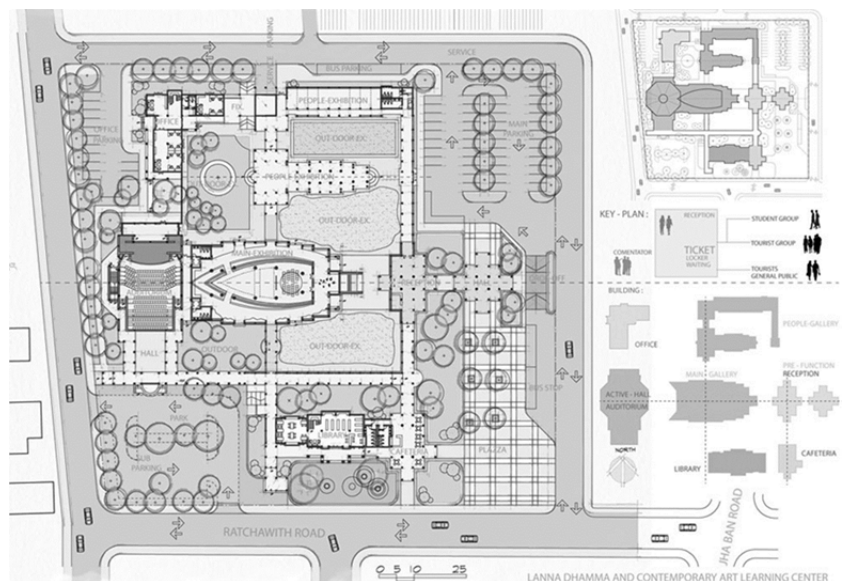
ผลการออกแบบ

โดยแบบผังโครงการนั้น เนืองด้วยลักษณะโครงการเป็นหอศิลป์ที่จัดแสดง ผลงานและกิจกรรมทางศิลปะเชิงธรรมะ ทั้งนี้ตัวงาน “สถาปัตยกรรม” ใน โครงการเองก็จัดเป็นงานศิลปะหรือการแสดงออกแห่งศิลปะประเภทหนึ่งที่ต้อง แสดงออกและนำเสนอเนื้อหาในมิติซึ่งมีที่มาจากหลักธรรมหรือคติความเชื่อ ในฝ่ายพุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์ ดังนั้นแผนผังพื้นที่แห่งการรู้แจ้งของ โครงการย่อมเป็นปริณิพจน์อันก่อรูปขึ้นจากคติจักรวาลไตรภูมิ ทั้งนี้เพื่ออาศัย โครงสร้างจักรวาลในการออกแบบวาง “ผังโครงการ” ที่เสมือนเป็นแผนที่ เครื่องนำทางตั้ง “ปัญญาในทางพุทธศาสนา หรือการรู้แจ้ง”

แสดงแนวคิดการเลือกที่ตั้ง
โครงการ ซึ่งคือบริเวณ
ทัศนสถานหญิงเดิมใน
ปัจจุบัน

แสดงแผนผังบริเวณโครงการ
หอธรรมศิลป์ล้านนา

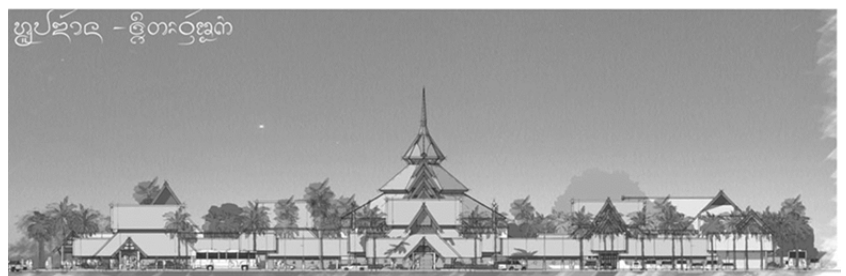

LANNA DHAMMA AND CONTEMPORARY ART LEARNING CENTER

บนและขวา : แสดงทัศนียภาพโครงการ หอธรรมศิลป์
ล้านนา มุมมองด้านทิศ
ตะวันออก

รูปด้านทิศตะวันออก ด้าน
ทางเข้าหลักที่ช่องแสงเน้น
เปิดรับแสงทางตรงในยาม
เช้าพระอาทิตย์ขึ้น

รูปด้านทิศตะวันตกที่ไม่ให้
ความสำคัญกับปรากฏการณ์
แสงมากนัก

1. แบบผังโครงการ

[01] ส่วน Activity Hall คือส่วนกิจกรรมสำคัญถูกกำหนดให้ตัวอาคารประธานของผัง ตั้งบนจุดตัดระหว่างแกนตั้งกับแนวนอน (แกนทิศสำคัญ) มีรูปแบบและรูปทรงที่คลี่คลายมาจาก “องค์พระธาตุเจดีย์” และ “ดอกบัว” ซึ่งการใช้ดอกบัวเป็นสัญลักษณ์ของ “จักรวาล” นี้ใช้ทั่วไปทั้งในประเทศอินเดียเองในส่วนเหนือจนถึงประเทศจีน²⁰

[02] ส่วน Event gallery ใช้การจัดแสดงธรรมชาติเป็นหลัก จึงกำหนดใช้ตัวแบบอาคารวิหารโถงที่ลดทอนองค์ประกอบอาคารที่แสดง “ฐานานุศักดิ์” แต่คงไว้ซึ่ง “แบบช่องเปิด”

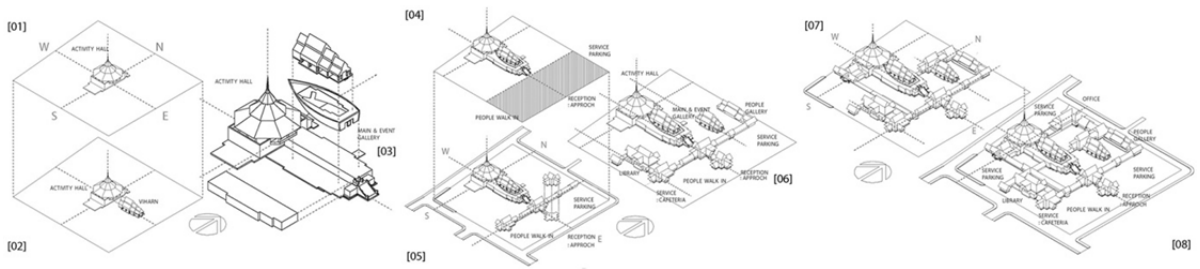
[03] ส่วน Main gallery ใช้การจัดแสดงประดิษฐ์ร่วมกับแสดงธรรมชาติ ถูกกำหนดใช้ตัวแบบอาคารทรงเรือสำเภา ตามภาพแสดง

[04] เนื่องจากข้อจำกัดของที่ตั้ง (Site) ตลอดจนข้อกำหนดที่ต้องชักนำผู้ใช้โครงการให้เข้าถึง (access) ตัวอาคารจากด้านทิศตะวันออกเป็นหลัก จึงต้องขยับร่นกลุ่มอาคารประธานออกไปด้านทิศตะวันตก แล้วเปิดให้พื้นที่ด้านทิศตะวันออกให้เป็นพื้นที่ส่วนบริการ

[05] ส่วนต้อนรับและบริการ กำหนดให้เป็นอาคารเครื่องล้อม (เสมือนศาลาบาตรในแบบแผนผังเขตพุทธาวาสของวัดในล้านนา ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทน “ขอบเขตกำแพงจักรวาล” โดยการวางแนวตัวอาคารได้แบ่งที่ว่างในระดับโครงสร้างผังโครงการออกเป็น ๒ ส่วนจากกันชัดเจน ทั้งนี้ยังแบ่งที่ว่างด้านทิศตะวันออกจากกันด้วยส่วนศาลาอเนกประสงค์ (ส่วน Drop off) ประกอบด้วยส่วนจอดรถโครงการและลานกิจกรรม (Plaza หรือ people walk in)

[06] ส่วน People gallery ถูกกำหนดให้ตั้งอยู่ด้านทิศเหนือใช้รูปแบบอาคารวิหารโถงและสถาปัตยกรรมที่เป็นเครื่องล้อมเพิ่มเป็นแกนรองของผัง ตลอดจนทำให้เกิดการแบ่งพื้นที่ว่างภายในขึ้น ส่วนห้องสมุดอยู่ด้านทิศใต้ เป็นอาคาร ๒ ชั้นติดกับถนนหน้าโครงการ ซึ่งต้องสะดวกในการเข้าถึงและไม่จำเป็นต้องผ่านส่วนต้อนรับเพื่อเข้าสู่ส่วนจัดแสดงนิทรรศการศิลปะ

[07] ทั้งนี้ในส่วนของอาคาร People gallery และอาคารห้องสมุด โดยตำแหน่งที่ตั้งในโครงสร้างผังแล้วเสมือนเป็นวิหารทิศในเขตพุทธาวาสของวัดในล้านนา (เป็นยานพาหนะนำพาผู้คนไปสู่ความรู้แจ้ง) ซึ่งสอดคล้องตามหน้าที่ใช้สอยในมิติทางคติสัญลักษณ์ในส่วนของอาคาร Activity Hall ซึ่งเป็นอาคารประธานของผัง แต่เมื่อพิจารณาถึงช่วงเวลาการใช้อาคารแล้วไม่จำเป็นต้องผ่านส่วนต้อนรับและจัดแสดงของโครงการเช่นกัน จึงต้องมีส่วนรับรองแยกส่วนไปต่างหาก โดยต้องการดึงคนจากถนนหลัก (ด้านทิศใต้) เข้าสู่โครงการ ตลอดจนไม่เน้นสภาวะอันเกิดจากการ จัดแสดงธรรมชาติมากนัก จึงกำหนดให้วางตัวอาคารตามแนวเหนือ-ใต้

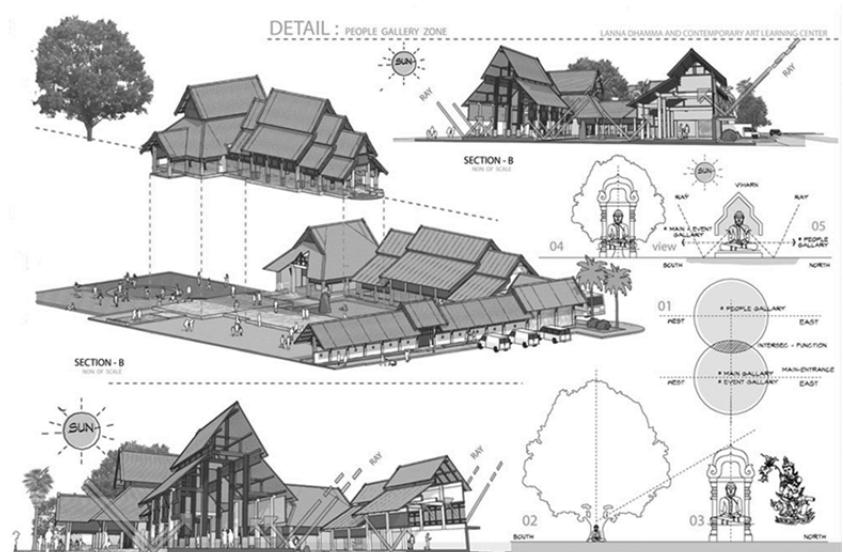

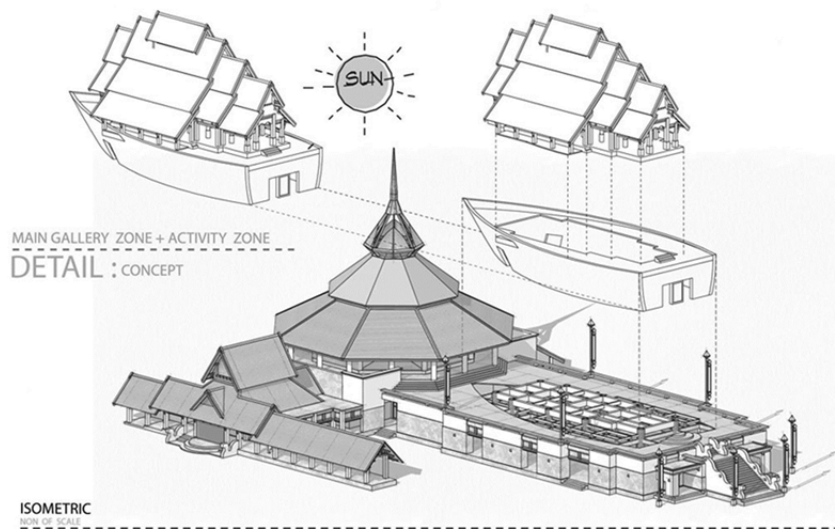
[08] พื้นที่ฝั่งทิศใต้ของผังกำหนดให้เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่าง ส่วนกิจกรรม พื้นที่ใช้สอยต่างๆ ด้วยอาคารศาลาบาตร โดยในขณะที่เป็น Walk way แล้วยังทำหน้าที่เสมือนเป็นอาคารเครื่องล้อมที่กันสิ่งรบกวนจากภายนอกโครงการ สร้างให้เกิดความสงบนิ่งขึ้นภายใน เสริมกิจกรรมการชม นิทรรศการศิลปะ ซึ่งพื้นที่โล่งแจ้งจะถูกกำหนดให้เป็นลานทราย

2. แบบตัวอาคาร

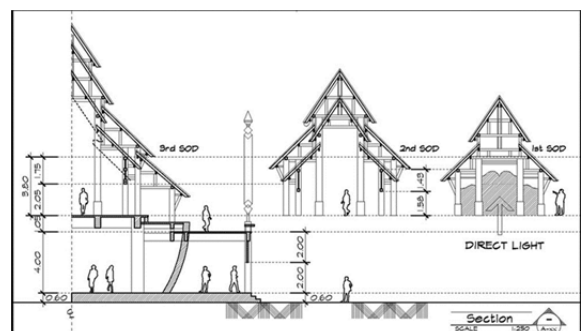
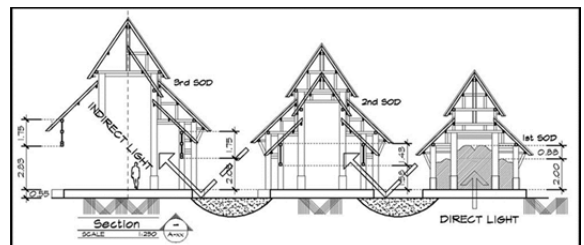
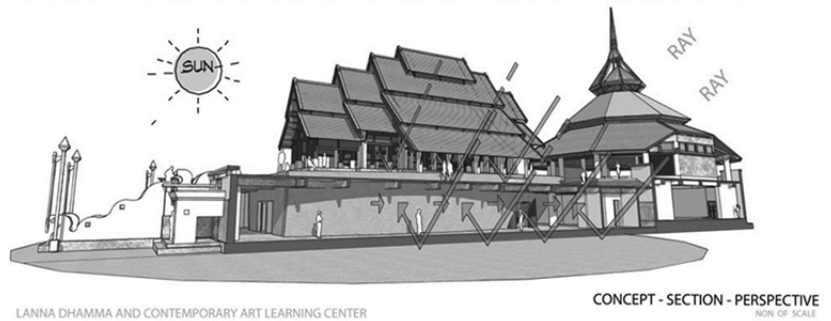
โดยแนวคิดในการออก “แบบอาคาร” ที่จำเป็นต้องอาศัยสภาวะแสง ธรรมชาติในการสร้างความหมายให้แก่ที่ว่างตามพุทธประวัติดังที่ได้ทำการ ศึกษามาแล้ว เพื่อนำมาใช้ประโยชน์แห่งการรู้แจ้ง สว่าง สลัว บอกเวลา ฯลฯ เพื่อประโยชน์แห่งกิจกรรมการจัดแสดงนิทรรศการศิลปะเชิงธรรมะ ซึ่งจากการศึกษาและเก็บข้อมูลตัวแบบสถาปัตยกรรมวิหารโถงล้านนาและองค์ ประกอบช่องเปิดทำให้ได้ทราบว่า สภาวะแสงดังกล่าวจำลองขึ้นเพื่อสร้าง ฉากสถานที่แห่งโพธิมณฑลและเรือนแก้ว อาคารซึ่งเทวดาได้เนรมิตให้เป็น ที่ประทับอันเกี่ยวเนื่องกับพุทธประวัติตอนตรัสรู้และเสวยวิมุตติสุข ณ ใต้ต้น พระศรีมหาต้นโพธิ์นั่นเอง

ส่วนจัดนิทรรศการสำหรับ ศิลปิน (People gallery) ใช้แนวคิดจากคติ “โพธิ มณฑล” และ “เรือนแก้ว” ตลอดจนจนสัดส่วนลักษณะของ ช่องเปิดในการก่อรูปอาคาร

ในส่วนจัดแสดงหลัก (Main gallery) ใช้แนวคิด “สำเนาปราสาท” หรือ “สะพานคำ” ในการออกแบบ

แสดงการนำรูปแบบ ขนาด และสัดส่วนที่ได้จากการศึกษามาใช้ในการออกแบบอาคาร

สรุป

คติพุทธศาสนาเถรวาทหลังการวงศ์และพุทธประวัติได้ส่งอิทธิพลต่อโลกทัศน์ ตลอดจนเป็นแรงบันดาลใจให้สล่า (ช่าง) ถิ่นนาสร้างสรรคฉากเหตุการณ์ทาง พุทธประวัติ อันเป็นการจัดองค์ประกอบของที่ว่างที่เอื้อให้เกิดบรรยากาศแห่ง แสงธรรมชาติ ซึ่งจำลองช่วงยามต่างๆ จวบจน ณ ขณะที่พระพุทธองค์ตรัสรู้ เมื่อแสงอาทิตย์ส่องผ่านช่องเปิดรูปโค้งของอาคารด้านทิศตะวันออกเข้ามา กระทบองค์พระประติมาและฉากหลัง (ต้นโพธิ์ เทพยดา ฯลฯ) ให้แสดงตัว ออกมาจากความมืดสลัวแห่งราตรี

หากลองจินตนาการถึงในวันพระวันศีล ศรัทธาชาวพุทธถิ่นนาที่ ส่วนหนึ่งถือศีลนอนวัดในวิหารก็เสมือนได้เข้าเฝ้าอยู่ร่วมกับพระพุทธองค์ใน โพธิมณฑลนั้น ตลอดช่วงยามสำคัญต่างๆ อีกส่วนหนึ่งคือผู้ที่เดินทางจากเฮือน มาวัดช่วงเช้ามืดเพื่อร่วมประกอบพิธีกรรมต่างๆ ในวิหาร ครั้นเมื่อถึงเวลา พระอาทิตย์ทอแสงแรก ผู้คนก็จะเห็นฉากแห่งปรากฏการณ์ ณ ช่วงยามที่ พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสรู้ ซึ่งช่วง “ฤกษ์” ยามนี้เองที่ปริณทลของโลก ศักดิ์สิทธิ์ได้เชื่อมกับโลกสาธารณะ²¹ ผ่านการรับรู้จากปรากฏการณ์แห่งแสง ธรรมชาติที่งานสถาปัตยกรรมถิ่นนาเอื้อให้เกิดขึ้น

ทั้งนี้ผู้ศึกษาวิจัยเชื่อว่าสภาวะแสงธรรมชาติที่เกิดขึ้นจากแบบ สถาปัตยกรรมดังกล่าวยังคงสามารถนำมาปรับใช้ให้เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบัน ควบคู่กับการใช้แสงประดิษฐ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อโครงการที่มีลักษณะเป็น “หอศิลป์ ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาและหลักความจริงตามธรรมชาติ (ธรรมะ)” เป็นต้น

หุ่นจำลอง

เชิงอรรถ

¹ อยู่ในพระอิริยาบถนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายหงายวางบนพระเพล่า พระหัตถ์ขวาวางคว่ำลงที่พระชานุ นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงที่พื้นธรณี ในคราวที่พระองค์ทรงเอาชนมหารได้.

² นคร สำเกาทิพย์, “บทนำ,” *เมืองโบราณ* 23, 2 (เมษายน-มิถุนายน 2540) : 4.

³ วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์, *วิหารล้านนา* (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2544), 352.

⁴ ขอบเขตและเกณฑ์ในการเลือกตัวแบบสถาปัตยกรรมเพื่อทำการศึกษา ผู้ศึกษาวิจัยมีความสนใจต่อสถานภาพการศึกษาวิจัยกลุ่มวิหารพื้นเมืองล้านนา โดย วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์ ซึ่งมีขอบเขตของการศึกษาใน 3 ประเด็นสำคัญ คือ

- 1) ขอบเขตช่วงเวลาระหว่างพุทธศตวรรษที่ 20-24 (ล้านนายุคทอง)
- 2) ขอบเขตแบบแผนทางศิลปกรรมเฉพาะส่วนที่มีความสำคัญในภาพรวมเป็นหลัก
- 3) ขอบเขตของพื้นที่วัฒนธรรมล้านนา คือ 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบน ด้วยมีวิหารทั้งสิ้น 10 หลัง จาก 8 วัด ซึ่งในจำนวนนี้มีวิหารโถงที่สามารถทำการศึกษาและเก็บข้อมูลได้ 7 หลัง จาก 5 วัด.

⁵ ดูเพิ่มใน พรหมนิภา ปินทวนิช, “การศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมวัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง,” *หน้าจั่ว ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย* 3, 4 (กันยายน 2549) : 101.

⁶ ดูเพิ่มใน เจษฎา สุภาศรี, “หอธรรมศิลป์ล้านนา” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาสถาปัตยกรรมไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556), 138-202.

⁷ ดูพระพุทธรูปและคติความเชื่อล้านนาที่มีผลต่อการสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรม เพิ่มใน พรหมนิภา ปินทวนิช, “การศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมวัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง,” 102.

⁸ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, “คติจักรวาลพุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์ที่มีอิทธิพลต่อแบบเมืองและสถาปัตยกรรมในประเทศไทย,” *อักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร* 6, 1-2 (10 มิ.ย. 2526) : 322-323.

⁹ สุเมธ ชุมสาย และคนอื่นๆ, *ลักษณะไทย 1* (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2525), 150.

¹⁰ ปฐม พัวพันธ์สกุล, “วิหารبيب ‘วิหารหักจ็อก’,” บทความประกอบสัมมนานานาชาติไทยศึกษา ครั้งที่ 3, 14 ตุลาคม 2539.

¹¹ วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์, *วิหารล้านนา*, 272.

¹² ดูเพิ่มใน ทวี เชื้อนแก้ว, *สวดมนต์ฉบับภาคเหนือ* (กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองสาส์น, 2531), 213.

¹³ เมื่อพิจารณาในรูปของห้วงจักรวาล (sphere) จะเป็นการเน้นถึงสัญลักษณ์ของปากทางเข้าเขาพระสุเมรุมากกว่าทิศทางกายภาพ ดูเพิ่มใน อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, “คติจักรวาลพุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์ที่มีอิทธิพลต่อแบบเมืองและสถาปัตยกรรมในประเทศไทย,” 337-338.

¹⁴ เชษฐ ติงสัญชลี, *สัตตมหาสถาน พุทธประวัติตอนเสวยวิมุตติสุขกับศิลปกรรมอินเดียและเอเชียอาคเนย์* (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2555), 13.

¹⁵ มาลา คำจันทร์, *มองโลกแบบล้านนาผ่านอรุณวัติสูตร* (เชียงใหม่ : สันติภาพ, 2548), 90.

¹⁶ สมคิด จิระทัศนกุล, *คติ สัญลักษณ์ และความหมายของขุมประตู่-หน้าต่างของไทย* (กรุงเทพฯ : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546), 78.

¹⁷ ตามเดือนในปฏิทินล้านนา คือ เมษายน เป็นช่วงเวลาเมื่อพระอาทิตย์ขึ้นทอแสงจะมีลำแสงและเงาตกกระทบที่เกือบขนานไปกับแนวแกนทิศตะวันออก-ตก โดยโคจรอ้อมใต้เล็กน้อย

¹⁸ สมคิด จิระทัศนกุล, *คติ สัญลักษณ์ และความหมายของขุมประตู่-หน้าต่างของไทย*, 90.

¹⁹ จีเท้ง ปิยะกาญจน์, *โครงการวิจัยเรื่องการจัดการด้านการออกแบบพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ* (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2547), 170.

²⁰ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, “คติจักรวาลพุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์ที่มีอิทธิพลต่อแบบเมืองและสถาปัตยกรรมในประเทศไทย,” 332.

²¹ ดูความหมายโลกศักดิ์สิทธิ์และโลกสาธารณะ เพิ่มในชาติรี ประกิตนทการ, “โรงแรมศักดิ์สิทธิ์,” *วารสารอ่าน* 2, 1 (เมษายน-กันยายน 2552) : 74.

บรรณานุกรม

- จีแห่ง ปิยะกาญจน์. *โครงการวิจัยเรื่องการจัดการด้านการออกแบบพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ*. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2547.
- เจษฎา สุภาศรี. “หอธรรมศิลป์ล้านนา.” *วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาสถาปัตยกรรมไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร*, 2556.
- ชาติรี ประทีปนทการ. “โรงแรมศักดิ์สิทธิ์.” *วารสารอ่าน* 2, 1 (เมษายน-กันยายน 2552) : 73-83.
- เชษฐ ติงสัญชลี. *ลัทธิศาสนา พุทธประวัติตอน เสวยวิมุตติสุขกับศิลปกรรมอินเดียและเอเชียอาคเนย์*. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2555.
- ทวี เชื้อนแก้ว. *สวดมนต์ฉบับภาคเหนือ*. กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, 2531.
- นคร ลำเกาทัณฑ์. “บทนำ.” *เมืองโบราณ* 23, 2 (เมษายน-มิถุนายน 2540) : 4.
- ปฐม พัวพันธ์สกุล. “วิหารبيب ‘วิหารหักจอก’.” *บทความประกอบการสัมมนาภาษาไทยศึกษาครั้งที่ 3*, 14-19 ตุลาคม 2539.
- พรรณนิภา ปิณฑวนิช. “การศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมวัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง.” *หน้าจั่ว ว่าด้วยประวัติ-ศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย* 3, 4 (กันยายน 2549) : 100-119.
- มาลา คำจันทร์. *มองโลกแบบล้านนาผ่านอรุณวดีสูตร*. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์สันติภาพ, 2548.
- วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์. *วิหารล้านนา*. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2544.
- สมคิด จิระทัศน์กุล. *คติ สัญลักษณ์ และความหมายของชุมชนต่าง ๆ ของไทย*. กรุงเทพฯ : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546.
- สุเมธ ชุมสาย และคนอื่นๆ. *ลักษณะไทย 1*. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2525.
- อนุวิทย์ เจริญศุภกุล. “คติจักรวาลพุทธศาสนาเถรวาท ลัทธิลัทธิที่มีอิทธิพลต่อแบบเมืองและสถาปัตยกรรมในประเทศไทย.” *อักษรศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร* 6, 1-2 (10 มิถุนายน 2526) : 321-351.